

Bárta, Stanislav; Němec, Jiří

Pospolu, a přece rozdělení : Historický ústav / Ústav pomocných věd historických a archivnictví

In: *Pod ochranou Kleiód : historické obory na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity*. Borovský, Tomáš (editor); Němec, Jiří (editor). Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2019, pp. 13-28

ISBN 978-80-210-9258-7; ISBN 978-80-210-9259-4 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141031>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Pospolu, a přece rozdělení

[Historický ústav / Ústav pomocných věd historických a archivnictví]

Historické obory v prvních dvou desetiletích

Historie se v 19. století institucionalizovala, stala se vědou, spoluutvářela moderní obraz světa a zároveň zakládala vědomí identity občanských – národních – společností, kterým nabízela historické vysvětlení jejich současné existence a odůvodnění národních požadavků a cílů. Nejpozději od poloviny století se historie stala jedním ze základních oborů vyučovaných na filozofických fakultách. Nebylo proto náhodné, že se mezi prvními profesory jmenovanými pro Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity objevili v srpnu 1920 vedle devíti filologů a jednoho filozofa hned tři historikové. Šestičlenná poradní komise pro obsazení profesorů filozofické fakulty, složená rovným dílem z profesorů Karlovy univerzity a moravských vědeckých a vzdělávacích institucí, navrhla zřídit v Brně dvě stolice všeobecných dějin a jednu stolicí československých dějin.

Na místa prvních řádných profesorů byli vybráni žáci Jaroslava Golla, kteří by jinak marně čekali na uplatnění na Karlově univerzitě. Výklad všeobecných dějin si rozdělil moravský zemský archivář Bohumil Navrátil (1870–1936), který byl ve výjimečné situaci roku 1920 jmenován profesorem bez předchozí habilitace, se středoškolským profesorem Juliem Glücklichem (1876–1950), jenž se habilitoval na Karlově univerzitě v roce 1911. Navrátil se v přednáškách zaměřoval na dějiny vrcholného středověku a raného novověku, Glücklich přednášel dějiny od 17. století až do světové války. Stolicí československých dějin převzal soukromý docent Rudolf Urbánek, který před rokem 1920 rovněž působil jako středoškolský profesor. Urbánek ve svých přednáškách sledoval především dějiny české reformace od Husa až po Obnovené zřízení zemské a ve stopách Palackého je interpretoval jako vrcholné období českých (československých) dějin. V polovině dvacátých let se pro československé dějiny habilitoval také nadaný historik raného novověku František Hrubý, který Urbánkovy přednášky doplnil jednak zběžným přehledem politických, sociálních a kulturních poměrů přemyslovské epochy a především všestrannou analýzou příčin, vzestupu, pádu a důsledků českého povstání v 17. století. Hrubý po Navrátilově smrti převzal v roce 1937 jako řádný profesor jeho stolicí.

Na bedrech zakladatelů historického semináře (a především na bedrech obou ordinářů všeobecných dějin) ležela nejen tíha přípravy přednášek pro první ročníky posluchačů historie. Především museli vybudovat seminář do podoby moderní vysokoškolské instituce, která seznamuje adepty historické vědy se studovaným oborem cestou praktického uvedení do vědeckého výzkumu. První profesori historie se hlásili k vědeckému a pedagogickému vzoru svého učitele a v červnu 1926 byl Jaroslav Goll na Urbánkův návrh promován druhým čestným doktorem Masarykovy univerzity. Bohumil Navrátil, který jako dlouholetý redaktor Časopisu Matice moravské pozvedl časopis z úrovně vlastivědné na vědeckou, zase představoval spojnicí mezi mladou univerzitní historiografií a starší moravskou vědeckou tradicí.

Od prvního zasedání akademického sboru Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v září 1920 bylo zřejmé, že zřízením stolic všeobecných a československých dějin nebyla zamýšlená struktura historických podoborů na filozofické fakultě ani zdaleka dokončena. Prvním děkanem

byl zvolen historik, Bohumil Navrátil, a ten sbor ihned upozornil, že fakulta stojí před naléhavým úkolem zřídit a obsadit devět dalších stolic, mezi nimi i stolice pomocných věd historických, slovanských dějin, historické geografie a druhé stolice pro klasickou filologii se zaměřením na archeologii a epigrafiku. Navrátil překvapivě nezmínil dějiny umění, které byly společně s hudební vědou rovněž řazeny do celku historických věd. Také měly jedny z prvních habilitovaných docentů a v roce 1927 se dočkaly zřízení profesorské stolice. Společně s oběma uměnovědnými obory získal do dvou let venia docendi pro historickou a politickou geografii a dějiny zeměpisu také Bohuslav Horák, pozdější ordinář stolice historické geografie. Jmenováním mimořádného a později řádného profesora starověkých dějin (1926, 1931) Vladimíra Groha se završila první etapa budování institucionální základny pro historické obory na filozofické fakultě. V osobě Vladimíra Groha se fakultě podařilo získat univerzálního historika se širokým badatelským záběrem od politických, právních, hospodářských a kulturních dějin starověkého Řecka a Říma až po dějiny římských osad na území českých zemí. Groh se odvažoval promýšlet i zcela odlišnou problematiku českého raného středověku. Mezi brněnskými univerzitními historiky byl Groh také občansky a politicky nejaktivnější a za své aktivní občanství zaplatil v době nacistické okupace v roce 1941 smrtí na popravišti brněnského stanného soudu.

Pro další vývoj historických věd na univerzitě byla nejnaléhavější otázka zřízení a obsazení stolice pro pomocné vědy historické, které představovaly pro posluchače historie základ dalšího studia. Vážnými kandidáty na stolicí pomocných věd byli od počátku pražský archivář Václav Vojtíšek a archivář Národního muzea a čerstvě habilitovaný docent Václav Hrubý. Přednost dostal zprvu Vojtíšek, kterého preferoval Navrátil a který – přestože nebyl habilitován – byl již v říjnu 1920 navržen na jmenování mimořádným profesorem. Vojtíška však zlávalo uvolněné místo ředitele Archivu města Prahy a v Brně přijal od podzimu 1922 jen suplenturu. V následujících dvou letech sice v rámci historického semináře vybudoval kabinet pomocných věd historických, avšak definitivně se pro Brno nerozhodl. Aby byla stolice pomocných věd konečně aktivována, byl na jaře 1924 na její obsazení navržen Václav Hrubý. Hrubý dosáhl osamostatnění kabinetu pomocných věd historických a po třech letech mimořádné profesury byl v závěru roku 1928 pro svůj obor jmenován řádným profesorem. Když v lednu 1933 nečekaně zemřel, vzpomněl si Navrátil ještě jednou s krátkodobou výpomocí na Vojtíška. V únoru 1934 se však pro pomocné vědy historické habilitoval pražský absolvent a archivář Zemského archivu v Brně Jindřich Šebánek. Šebánek, jmenovaný po třech letech mimořádným profesorem (řádným profesorem se stal až v lednu 1946 se zpětnou platností k roku 1940), pak několik desetiletí určoval směřování oboru v celé Československé republice.

Jako poslední z plánovaných míst se podařilo v roce 1935 ustavit stolicí pro slovanské dějiny. Důrazná podpora jejího zřízení ze strany tehdejšího děkana Arne Nováka na zasedání profesorského sboru v květnu 1925 svědčí o tom, že stolice slovanských dějin byla považována za důležitou pro celkový charakter brněnské filozofické fakulty. Problém zřejmě byl v nedostatku vhodných kandidátů. Počáteční snahy o jmenování některého z ruských emigrantů ztroskotaly, a tak se čekalo, až se Jaroslavu Bidlovi, pražskému ordináři slovanských dějin, podaří vychovat pokračovatele vhodného pro akademickou dráhu. Od poloviny dvacátých let se v korespondenci Jaroslava Bidla s Bohumilem Navrátillem stále častěji objevovalo jméno Bidlova nadaného žáka Josefa Macůrka. Jakmile se v květnu 1930 Macůrek na Karlově univerzitě habilitoval, podala pověřená komise profesorů opakovaně v letech 1931 a 1932 žádost o zřízení stolice pro slovanské dějiny a její obsazení pražským docentem. Úsporná opatření v souvislosti s hospodářskou krizí však odsunula Macůrkovo jmenování mimořádným profesorem až na říjen 1935. Zajímavé je, že při vymezování specializace této stolice bylo zvažováno rovněž teritoriální ohraničení (pro dějiny východní Evropy). Obdobně byla ve stejné době vymezena nová historická stolice na Německé univerzitě v Praze a původně i profesura Milady Paulové na Karlově univerzitě.

Pracovna ředitele historického semináře
Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

Ve světě seminářů

Seminář představoval zvláštní univerzitní instituci, která se od poslední čtvrtiny 19. století stala pro adepty určitého vědního oboru nezbytnou součástí studia. Jeho účelem bylo zasvětit studenty do vlastní problematiky vědeckého bádání. O jejich zásadním významu v rámci univerzitního studia svědčí okolnost, že v září 1920 odmítli profesori filozofické fakulty začít s výukou, dokud vedle přednášek nebude možné rozvinout činnost také v seminářích. Počet seminářů na brněnské filozofické fakultě se z počátečních šesti seminářů rozrostl do třicátých let na sedmáct seminářů (včetně dvou ústavů). Historický seminář, který obdržel místnosti v prvním patře přestavěné budovy bývalého sirotčince, patřil k seminářům největším a s největší finanční dotací. Z dotace připadlo více než 95 procent na rozvoj seminární knihovny. Už v polovině dvacátých let měla kolem 20 tisíc svazků a díky Urbánkovým a Glücklichovým zahraničním akvizicím patřila k nejlepším odborným knihovnám u nás.

Vznik základních seminářů historických věd ohraničuje desetiletí od vzniku fakulty do počátku třicátých let. V letech 1926 a 1927 přibýly k historickému semináři seminář pro paleografii a diplomatiku (ředitel V. Hrubý), seminář pro starověké dějiny (ředitel V. Groh) a seminář dějin umění (ředitel E. Dostál). Všichni ředitelé nových seminářů se však seminárním cvičením věnovali pod hlavičkou historického semináře již před formálním osamostatněním, a tak tomu v seznamu přednášek zůstalo zapsáno i později. Historických vědám blízce příbuzný seminář historicko-geografický byl jediným zástupcem zeměpisných věd, ale jeho ředitel, Bohumil Horák, se hojně věnoval tématům z historické geografie. Meziválečný vývoj vědeckých ústavů filozofické fakulty završilo v roce 1931 otevření semináře pro prehistorii a protohistorii.

Pracovna historického semináře v meziválečné době
Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

Podle stanov z roku 1921 měla výuka v historickém semináři „*naučiti členy methodickému postupu i přesnosti při bádání a spisování historickém*“. Členem semináře se stal student tak, že se na konci akademického roku přihlásil u jednoho ze seminárních ředitelů, kterými byli zpravidla profesori, a na počátku nového studijního roku si seminář nechal zapsat pro oba semestry daného roku. Předpokladem členství v semináři bylo složení kolokvia z pomocných věd historických nebo vysvědčení z účasti v jejich semináři. Pro studenty prvního ročníku bylo zřízeno přípravné oddělení. Samozřejmou součástí byla práce s prameny a literaturou v cizích jazycích a studenti byli dopředu nabádáni, aby si jejich znalost sami osvojili v co možná největším rozsahu. V semináři platil pevný řád. Účast členů na cvičeních byla povinná, tolerovaly se dvě omluvené neúčasti a při nedodržení tohoto pravidla byl student ze semináře automaticky vyloučen.

Náplň seminárních cvičení byla obdobně jako dnes dvojí. Studenti se seznamovali s postupy historikovy práce a s metodami historického výzkumu v teorii i na konkrétních pramenech rozmanitého typu, které jim učitelé přinášeli ze seminární knihovny nebo archivů a při jejichž rozboru nezřídka využívali svých výzkumů. Někteří studenti byli pověřeni vyhotovením písemné práce, která byla vyučujícím nebo pověřeným členem semináře podrobena recenznímu hodnocení. Ze zdařilých seminárních prací se často rodila témata disertačních prací. Kromě toho studenti také připravovali referáty o nových odborných publikacích. Z dochované zprávy o prvním roce semináře Bohumila Navrátila vyplývá, že seminář navštěvovalo ve studijním roce 1921/1922 v zimním semestru třináct studentů a studentek, v letním semestru to bylo ještě o dvě osoby více, ale oba stanovami předepsané semestry absolvovalo devět studentek a studentů. Zatímco historické přednášky si zapsalo v roce 1923 v zimním semestru 93 a v letním semestru 101 posluchačů, do historického semináře jich celkem chodila asi nejvýše třetina tohoto počtu. V roce 1932

jich v jednom semestru chodilo k Navrátilovi 6, ke Glücklichovi 9, k Urbánkovi 7 (stejný počet ke Grohovi) a k Františkovi Hrubému 4.

V semináři paleografie a diplomatiky, který ve dvou odděleních nejprve uváděl do základů archivnictví a seznamoval s prací s prameny a pak pro pokročilejší studenty nabízel vědecky náročnější vhled do paleografie a diplomatiky, byly počty členů v jednotlivých semestrech vyšší. K Václavu Hrubému se v roce 1924 zapsalo 21 posluchačů a v roce 1932 do dvou oddělení 24 posluchačů. Šebánkova zpráva uváděla v počátcích jeho působení na fakultě pokles na pouhé 4 posluchače v obou semestrech studijního roku 1936/1937, pak ale zaznamenal prudký nárůst posluchačů až na 44 a 45 posluchačů ve studijním roce 1938/39. To již však bylo podle jeho slov příliš na to, aby bylo možné smysluplně naplnit praktický účel cvičení.

Léta umlčení

Do dalšího vývoje historických věd nejen na Masarykově univerzitě neblaze zasáhly politické události a zánik samostatného státu. Akademické poměry se ale měnily k horšímu již v několika měsících druhé republiky. V závěru ledna 1939 se česko-slovenská vláda rozhodla ponechat v činné službě pouze univerzitní profesory tzv. árijského původu. Tak byl na brněnské filozofické fakultě poslán na nucenou dovolenou vedle lingvisty Romana Jakobsona také Julius Glücklich. Současně museli na podzim 1938 kvůli uskutečnění slovenské autonomie a vyhocení nacionálních vášní odejít z bratislavské univerzity profesori českého původu. Mezi nimi opustil bratislavskou stolicí všeobecných dějin Josef Borovička, který byl v březnu 1939 kooptován na filozofickou fakultu do Brna.

Borovička převzal Glücklichův úvazek, do dalšího rozvoje historického semináře se však zapojit nestihl. Okupační moc využila poklidných protirežimních demonstrací studentů v říjnu a listopadu 1939 jako záminky k tvrdým represím vůči studentům a k uzavření českých vysokých škol. Mezi studenty odvečenými do koncentračního tábora Sachsenhausen-Oranienburg bylo padesát brněnských studentů. S okamžitou platností byla ukončena výuka na obou českých univerzitách v protektorátu a studium bylo studentům přerušeno bez ohledu na jeho pokročilost i bez reálné vyhlídky na dokončení. V důsledku uzavření univerzit nebyly vyřízeny ani v září schválené návrhy na jmenování Macůrka se Šebánkem řádnými profesory (stalo se tak až po válce). Docenti byli propuštěni, profesori byli v srpnu 1940 převedeni z činné služby na dovolenou s omezeným příjmem (tzv. čekatelným), někteří byli později penzionováni. Vědecké ústavy filozofické fakulty byly uzavřeny, na prázdno vyzněla i Šebánkova snaha získat povolení pokračovat v práci na edičních projektech, na nichž se dosud pracovalo v paleograficko-diplomatickém semináři. Na téměř šest let se v celých českých zemích zastavilo vzdělávání českých učitelů dějepisu a nových adeptů české historické vědy.

Obnovení univerzitního studia historie

Záhy po osvobození Brna koncem dubna 1945 začala horečná obnova univerzitního života. Urychleně se připravovaly válkou poničené budovy, knihovny a semináře bez rozkradeného vybavení ke znovuotevření výuky pro ty posluchače, kteří na podzim 1939 museli studium opustit, a také pro sedm ročníků středoškolských studentů, kteří po letech zákazů netrpělivě toužili po vstupu na půdu univerzit. Na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity se však nevrátili všichni předváleční profesori. Kromě těch, kteří zemřeli v důsledku přímého teroru nacionálně-socialistického režimu (V. Groh, J. Uher, J. Tvrdý, V. Helfert), se obnovení univerzity nedočkal ani F. Hrubý, který v nervovém vypětí za heydrichiády podlehl záchvatu mrtvice.

Prostory fakulty po válce a okupaci, květen 1945
Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

Na konci května 1945 vycházeli ředitelé historického semináře Rudolf Urbánek, Julius Glücklich a Josef Borovička z představy, že k obnovení výuky historie bude třeba jen najít po zvětšeném Vladimíru Grohovi historika starověku (jeho kurzy převzal klasický filolog Ferdinand Stiebitz). Zbývající přednášky z obecných dějin měly být obsahově vystavěny na komentářích k prvorepublikové středoškolské učebnici J. Šusty a J. Bidla a rozděleny měly být následovně: středověk J. Šebánek, raný novověk od doby reformace J. Glücklich a od osvícenství do současnosti J. Borovička. Přehledový kurz z českých dějin měl přednášet Rudolf Urbánek, vypomoci mu měl přednáškami o moravských ústavních dějinách Jaroslav Dřimal, meziválečný absolvent brněnského studia historie a toho času ředitel Archivu města Brna, který se ještě týž rok habilitoval. Seminární cvičení a speciální kolegium pro pokročilejší studenty měla přechodný stav obnovené výuky doplňovat. Přednášky z dějin východní Evropy byly zcela ponechány na Josefu Macůrkovi.

V prvních semestrech (první mimořádný probíhal již během léta 1945) byla tato květnová představa naplněna jen z části. Macůrek začal hned s přednáškami z ruských dějin, Šebánek se však přednáškám z dějin středověku nevěnoval a koncentroval se na problematiku pomocných věd historických. Borovička místo přehledu obecného vývoje dějin novověku ohlásil přednášku o vzniku a vývoji USA, ale pro své zaneprázdnění v Archivu ministerstva vnitra mnoho času na fakultě nestrávil. Nakonec se s Brnem počátkem roku 1946 rozloučil a odešel natrvalo do Prahy na novou Vysokou školu politickou a sociální. Na jaře téhož roku bylo rozhodnuto o opětovném obsazení stolice západoevropských středověkých dějin po Františkovi Hrubém. Volba padla na bratislavského docenta Rudolfa Holinku, který měl zaručovat, že v historickém semináři bude pokračovat spojení brněnské univerzitní historie s tradicí Gollovy školy. Pokročilý věk obou

nejdéle sloužících ordinářů, Urbánka a Glücklicha, však upomínal na jejich blížíící se odchod do penze (po penzionování v letech 1947 a 1949 působili krátce jako honorární profesori), a tak byla oproti meziválečné době věnována velká pozornost také nové generaci docentů. V prvních poválečných letech o habilitaci usilovali historikové různého odborného i názorového zaměření (J. Hanák, B. Chudoba, V. Čejchan, Z. Hájek, L. Hosák). Trvalý význam pro vývoj brněnské univerzitní historie měly jen habilitace Jaroslava Dřímala pro české a slovenské (později zase uváděné jako československé) dějiny (listopad 1945) a habilitace jazykově nadaného orientalisty Josefa Kabrdu pro dějiny jihovýchodní Evropy a Blízkého východu (červen 1947).

Oproti meziválečnému období se nabídka historických oborů na filozofické fakultě rozšířila jen o seminář pro klasickou archeologii a o etnograficko-etnologický seminář. Seminář historicko-geografický byl organizačně sloučen se zeměpisným ústavem na přírodovědecké fakultě. Slavofilská a rusofilská atmosféra v československé veřejnosti po osvobození Československa však podnítila nejen zvýšený důraz na výuku ruského jazyka, ruské a sovětské literatury a filozofie v přednáškových plánech filozofické fakulty, ale ovlivňovala i vnitřní strukturu historického semináře. Ordinář slovanských dějin zřejmě již od konce roku 1945 usiloval o vytvoření samostatného semináře pro dějiny východní Evropy. Ve funkci děkana Macůrek navrhl v říjnu 1946 rozdělení historického semináře na více paralelních oddělení (v návrhu byla tři oddělení, o rok později se hovořilo o dvou odděleních). Je otázkou, jak byl návrh v konkrétnosti zamýšlen, avšak jedno oddělení měl vždy vést Holinka, jakmile bude jmenován profesorem. Snad tedy měl být historický seminář rozdělen na oddělení československých dějin, oddělení dějin západní Evropy (případně měly být společně v jednom oddělení) a oddělení dějin východní Evropy (respektive slovanských dějin). V lednu 1947 schválilo Ministerstvo školství a národní osvěty pouze paralelní oddělení pro slovanské dějiny. Oddělení pak zřejmě existovalo až do velkých změn počátkem padesátých let formálně pod historickým seminářem jako jeho slovanské oddělení, de facto však bylo samostatným seminářem slovanských dějin. Není bez zajímavosti, že právě ve slovanském oddělení začali budovat v průběhu roku 1947 své kariéry František Hejl, František Jordán a po únoru 1948 i Josef Kolečka.

S nemenší energií než Josef Macůrek se po roce 1945 zapojil do obnovy chodu fakulty a především semináře paleografie a diplomatiky Jindřich Šebánek (v akademickém roce 1948/1949 byl děkanem, krátce v červnu 1946 zastupujícím děkanem). „*Nebylo podniku, nebylo komise, do jejíž činnosti by nebyl začleněn*“, napsala o něm po letech jeho tehdejší asistentka a pozdější dlouholetá spolupracovnice Sáša Dušková. Především však Šebánek cíleně budoval ze svěřeného semináře centrum pro pokračování edice českého diplomatáře. Zprvu spontánně vytvářel fotografickou sbírku nejstarších listin týkajících se zemí České koruny. Získal k tomu mimořádné dotace pro rozsáhlé fotografování listinného materiálu a k usnadnění prací navrhl v rámci semináře zřízení fotografické laboratoře.

V září 1945 byla ustavena Zemská archivní sekce při Zemském národním výboru v Brně a profesor Šebánek byl zvolen do jejího čela. Pod jeho vedením začala sekce organizovat „*kursy venkovských archivářů*“ a v roce 1947 bylo díky Šebánkově iniciativě otevřeno na filozofické fakultě tříleté archivní studium po vzoru Státní archivní školy v Praze. Do studia se mohli zapisovat posluchači filozofické a právnické fakulty studující nejméně ve třetím semestru a tento jediný otevřený běh měl v roce 1950 celkem 12 absolventů. Ačkoliv Šebánek původně nezamýšlel etablovat na filozofické fakultě samostatný studijní obor archivnictví, komunistická reforma vysokoškolského studia zařadila archivní studium mezi obory filozofických fakult. Od akademického roku 1949/50 bylo tedy otevřeno řádné studium oboru archivnictví.

Na prahu nové doby

27. února 1948 se na filozofické fakultě pod předsednictvím archeologa Františka Kalouska, který byl předsedou závodní organizace KSČ, vytvořil fakultní akční výbor Národní fronty. O čtyři dny později udělil výbor písemnou důtku čtyřem profesorům fakulty, A. Beerovi, F. Novotnému, J. Ludvíkovskému a V. Machkovi, kvůli tomu, že údajně vnášeli osobní a politické postoje do debat při jednání profesorského sboru. Akční výbor vystupoval jako vykonavatel vůle poúnorové vlády, a tak důtku znamenala, že zmínění profesori byli ostrakizováni za kritické výkony vůči postupu komunistů v únorové politické krizi. Napomenutí profesori byli odvoláni z fakultních funkcí a vyzváni, aby se do konce studijního roku nepodíleli na hlasování profesorského sboru. Profesorský sbor fakulty se na zasedání 5. března 1948 úvodními slovy děkana F. Stiebitze opatrně přihlásil ke spolupráci na „*budovatelském díle nové [Gottwaldovy rekonstruované] vlády, následující příkladu prezidenta E. Beneše*“. Pak vyjádřil jednomyslný souhlas s rozhodnutími akčního výboru a bez námitek se podřídil všem jeho návrhům. Pod heslem demokratizace vysokých škol se schůzí profesorského sboru měli nadále účastnit zástupci asistentů, zaměstnanců a posluchačů (předjímal se tak vznik fakultních rad z padesátých let). Alarmující však bylo, že se zrušilo tajné hlasování a že si akční výbor uzurpoval výhradní pravomoc v řešení personálních otázek na fakultě. K žádným dalším represím vůči akademickým pracovníkům již nedošlo, aktivita fakultního akčního výboru se soustředila na nadcházející studijní prověrky studentů, za nimiž se skrývala snaha o podchycení a eliminaci politicky nepohodlných posluchačů. Ve srovnání s působením akčního výboru Národní fronty na brněnské právnické fakultě, kde musela odejít polovina profesorského sboru (nakonec byla dokonce celá právnická fakulta zrušena), nebo na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde bylo bezprostředně po únoru vyhozeno 13 pedagogů a zaměstnanců, lze označit působení brněnského fakultního akčního výboru za relativně mírné.

Žádný z napomenutých profesorů nepatřil k historickému semináři. Mezi členy 25 členného fakultního akčního výboru se naopak nacházeli tři profesori historie – Macůrek, Holinka a Šebánek. Historický seminář byl zastoupen ještě asistentem Bedřichem Šindelářem a Františkem Hejlem, který čerstvě působil jako smluvní asistent historického semináře. Když byl v srpnu 1948 fakultní akční výbor rekonstruován a zúžen na deset členů, získali v něm historické ještě silnější postavení. Zástupců historie bylo nadále pět, avšak profesora Holinku, člena Československé strany lidové, nahradil angažovaný komunist a vlivný poúnorový studentský funkcionář František Jordán, který se od října 1948 stal výpomocným asistentem v historickém semináři. Na politické události roku 1948 reagovaly nečekaně angažovaně i vědecké osobnosti, které se jinak koncentrovaly v prvé řadě na vědecký výzkum a jeho organizaci. V poúnorové vlně hromadného vstupování do KSČ se kandidáty členství ve straně stali, zjevně z kariérenně-vědeckých důvodů, i Macůrek (dřívější sociální demokrat), Šebánek (dříve národní socialista), Šindelář (dříve nestraník), Kabrda (označovaný v kádrových posudcích roku 1948 jako „salónní marxista“ a navzdory mimořádným schopnostem mnoho let zatlačovaný do pozadí) a dokonce i hluboce věřící katolík Holinka. Zdá se, že kromě nyní velmi aktivistického Šindeláře bylo zapojení této generace historiků do stranické činnosti pasivní, omezovalo se na nezbytné rituální úkony a například Šebánek při první příležitosti ze strany vystoupil (1950). Po uplynutí kandidátské doby se ze strany nechala vyškrtnout také odborná asistentka Dušková.

Reformované studium a vznik katedry historie

Navzdory radikalizaci revoluční atmosféry ve společnosti a množícím se zásahům politického režimu do univerzitní autonomie se profesori historického semináře snažili udržet chod výuky i historického výzkumu bez podstatnějších změn. V roce 1950 se Šindelářovou habilitací pro

Archivní kurz (konec 40. let). Stojící zleva: A. Ševčík, F. Mainuš, J. Vodička, J. Obršlík, M. Trantírek, sedící zleva: J. Radimský, F. Drkal, J. Šebánek, S. Dušková, M. Zemek, V. Voldán, F. Spurný

Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

všeobecné dějiny novověké (označované nyní marxistickou terminologií jako všeobecné dějiny v období kapitalismu) podařilo konečně zacelit mezeru ve výuce, která vznikla po Borovičkově odchodu. S definitivním odchodem Rudolfa Urbánka v roce 1949 se výrazně oslabilo zastoupení medievistiky, která po předčasném úmrtí Rudolfa Holinky nebyla zastoupena ani docentem, dokud nezískal v roce 1963 habilitaci pro všeobecné dějiny feudalismu Jaroslav Kudrna.

Snaha o udržení vědecké kontinuity narážela především na nutnost vyrovnat se se zásadní reformou studia, zaváděnou v Brně již od zimního semestru 1948. V základní podobě vydrželo toto reformované studium bez podstatnějších změn po celou dobu existence komunistického režimu. Oproti dosavadnímu, poměrně volnému a individuálně nastavitelnému studiu, zavádělo reformované studium formu blížíící se středoškolskému typu vzdělávání s přijímacími zkouškami (zohledňujícími nejen studijní, ale i politické zřetele) pro předem naplánovaný počet studentů, s pevným harmonogramem přednášek, cvičení a praxí v jednotlivých ročnících, uzavřenými studijními skupinami a vědeckými kroužky, které kontrolovali pedagogičtí vedoucí a kde byla povinná docházka. Studium nyní probíhalo buď v učitelské, nebo v odborné větvi studia. První byla vyhrazena pro budoucí středoškolské profesory, druhá byla v terminologii roku 1948 určena budoucím „kulturním pracovníkům“. Studium každého oboru se skládalo ze dvou předmětů (základního a průvodního), jejichž kombinace se proměňovaly v průběhu let.

Přibližme si kombinace v prvních letech po studijní reformě. V učitelské větvi se obvykle studovala historie (označovaná v úředních textech důsledně jako dějepis) v kombinaci s češtinou, latinou, zeměpisem, filozofií (občanskou naukou), výtvarnou výchovou a také s cizím jazykem (ruštinou, němčinou, francouzštinou, angličtinou). Odborná větev nabízela jednooborové

studium historie nebo v kombinaci s pomocnými vědami historickými, filozofií, pravěkem, dějinami umění, latinou, řečtinou, knihovnictvím a archivním studiem. Základním předmětem odborného studia bylo také archivnictví, které bylo možné studovat v kombinaci s historií, češtinou, latinou, knihovnictvím nebo německým jazykem. Kromě archivního studia se také další obory studovaly jen v odborné větvi. Dějiny umění byly obvykle studentům k dispozici v kombinaci s estetikou, historií, národopisem, klasickou archeologií či pravěkou archeologií; národopis bylo možné kombinovat s dějinami umění, klasickou a pravěkou archeologií, hudební vědou, češtinou, historií a na přelomu čtyřicátých a padesátých let krátce i se srovnávací náboženskou vědou. S posledně jmenovaným oborem si mohli studenti zapsat i pravěké dějiny, které byly jinak kombinovatelné s klasickou archeologií, národopisem, historií a dějinami umění.

Protože se hlavním cílem univerzitního studia na filozofické fakultě stala výchova uvědomělého socialistického učitele, popřípadě socialistického vědce, byl student povinen absolvovat také výuku politicko-ideologického charakteru. Osou těchto společných přednášek se postupně stala branná výchova, ruský jazyk a společenské vědy, za nimiž se skrývaly základy marxismu-leninismu a dialektický a historický materialismus.

Studijní reforma byla prvním krokem k dalekosáhlé proměně vysokého školství v lidově demokratickém režimu. Zákon z 18. května 1950 výrazně posílil státní kontrolu nad vysokými školami a v podstatě zrušil tradici vysokoškolské samosprávy a autonomie. Reformované studium znamenalo obtížně zvladatelný nárůst pedagogických povinností profesorů a docentů. Vzniklé obtíže měla odstranit radikální vnitřní reorganizace fakult do kateder jako nových základních fakultních jednotek pedagogické a vědecké činnosti. Tradiční profesorské stolice, soukromé docentury i semináře (ústavy) byly zákonem formálně zrušeny a všichni vysokoškolští učitelé téhož nebo příbuzného oboru, někdy i napříč fakultami, byli sdruženi v rámci katedry. V Brně vznikla katedra historie v prosinci 1950 na základě nařízeného administrativního sloučení seminářů historického (se slovanským oddělením), prehistorického, etnografického a paleograficko-diplomatického (včetně archivního studia). De facto však semináře zrušeny nebyly a nadále bylo běžně užíváno dělení katedry do seminářů jako nižších organizačních jednotek katedry (hovořilo se pak například také o semináři pro dějiny SSSR a lidových demokracií).

Vedoucím katedry historie, která měla v červnu 1951 neuvěřitelných 49 členů, byl jmenován profesor Holinka, tajemníkem se stal třicetiletý odborný asistent Hejl. Jak potvrzují zápisy fakultní rady filozofické fakulty, komunistické vedení fakulty se opakovaně obracelo právě na tajemníky kateder, kteří měli být hybateli ideologické a metodologické proměny pedagogické a vědecké činnosti na katedře. Přes deklarovanou ochotu neopomíjet v přednáškách historický a dialektický materialismus se Holinka snažil hájit gollovskou tradici historické vědy, ale brzy se ocitl vůči svému tajemníkovi a mladším asistentům v defenzivní pozici. Hejl formoval katedru v duchu stranických instrukcí do podoby angažované ideologické „platformy“, kde měla být historická věda provozována jako nástroj „bojového marxismu“ a kde bude možné „vychovat odborníky vychované marxisticky a oddané socialismu“. Zápis z plenární schůze katedry z června 1951, z něhož pocházejí uvedené citáty a citát následující, bezděčně zrcadlí bezvýhodnost Holinkova postavení oproti budovatelskému nadšení mladých marxistů. „Šindelář: „Četba klasiků marx. se podceňovala. Číst vše, i když to není z mého oboru. Stalin ukázal na př., že se otázky jazykové týkají všech.“ Hejl: „Nutno vidět zásadní věc. Má-li být historie vědou, nutno ovládnout metodu. Jediná věda je marx. Proto nutno jej ovládnout. [...]“ Holinka: „Nechci podceňovat metodu. Ale bráním znalost faktů. Bojím se, že se toto studium podceňuje.“ [...] Kolečka: „Nikdo z přednášejících se k tomu, že se u nás přednášely teorie buržoasní, nevyjádřil.“ Kalousek: „Správně. Členové by se měli vyjádřit. Uvést chyby a jak je odstranit.““

Rozpad jednotné katedry a emancipace historických oborů

Zavedení marxismu (navíc v jeho dogmatické podobě marxismu-leninismu) jako jediné vědecké metody historikovy práce doprovázel organizační nesoulad na katedře mezi jednotlivými obory. „Mamutí katedra“, jak se vyjádřil její tajemník, byla vnitřně nesourodá a obtížně říditelná. Brzy dospěli členové katedry k téměř jednomyslné shodě podpořit vznik menších, oborově více specializovaných kateder. Úvahám o rozdělení katedry dávalo za pravdu i vedení fakulty, které se potýkalo s nekončící vlnou různých a nakonec neuskutečněných záměrů stranické a státní byrokracie, například v souvislosti se zamýšlenou reorganizací brněnské filozofické fakulty podle sovětského vzoru do specializované fakulty filozoficko-historické (filologické obory, především slavistika, měly být přesunuty na mladou Palackého univerzitu do Olomouce). Již během roku 1951 tak byly ve fakultních orgánech zvažovány tři katedry pro vědecké obory, které tehdy oficiálně spadaly do jednotné katedry historie: pravěké dějiny a etnografie, všeobecné dějiny, české dějiny a archivnictví. K rozdělení katedry ovšem nedošlo okamžitě, podobně jako u ostatních kateder na univerzitě se jednalo o pomalý, několikaletý proces, na kterém se podílely kromě odborných hledisek také osobní animozity mezi vůdčími osobnostmi a jejich aspirace.

Zprvu se zdálo, že se nastíněná reorganizace velké katedry do tří historických kateder rychle uskuteční. Nejprve se z katedry historie vydělila subkatedra prehistorie a národopisu (od roku 1954 katedra). Ve studijním roce 1953/1954 byla ustavena dvě oddělení katedry historie, jedno pro obecné dějiny a dějiny SSSR a lidově demokratických režimů a druhé pro české dějiny a archivnictví. Po předčasné Holinkově smrti v prosinci 1953 se od dvou katedrových oddělení ustoupilo. Roli v tomto rozhodnutí mohly sehrát také strategické úvahy o další organizaci vědecké činnosti na katedře, která se obtížně srovnávala se zvýšeným pedagogickým zatížením členů katedry. Vedení katedry se snažilo co nejlépe využít aktuálních směrnic centrálních orgánů, volajících po letech důrazu na výuku po větší intenzitě vědeckého výzkumu na univerzitách. Zdá se, že se v lednu 1954 na katedře ustavil určitý kompromis v rozdělení pravomocí. Vedoucím katedry historie byl jmenován profesor Šebánek a současně se počítalo s Macůrkem jako druhým profesorem na katedře do čela nově navrhovaného historického ústavu, který měl podle návrhu z února 1954 vzniknout při katedře jako vědecko-výzkumná instituce o třech odděleních. Ústav se měl podobat vědeckým ústavům v nedávno zřízené Československé akademii věd, podřízen však měl být přímo děkanovi a kromě vlastního výzkumu patřila k jeho zamýšleným úkolům výchova vědeckého dorostu. Zajímavé je, že ústav měl sloužit jako mezikatedrová instituce, určená přinejmenším pro dvě katedry (a snad i pro rozšířené a osamostatněné studium archivnictví). Návrh ovšem nepředjímal dělení katedry historie, ale počítal se vznikem zcela nové katedry dějin KSSS a KSČ. V labyrintu komunistické vědní politiky ovšem ke zřízení navrhovaného ústavu nakonec nedošlo. Teprve v polovině šedesátých let opravdu na filozofické fakultě vznikla ideologická katedra dějin KSČ a vědeckého komunismu. Její vznik ovšem nijak nesouvisel s vývojem ostatních historických oborů.

Po nezdaru s vědeckým ústavem došlo na podzim 1957 k další fázi dělení katedry historie. Příčina rozdělení tkvěla podle pamětníků více v osobních ambicích obou ordinářů než ve zřetelných odborného charakteru. Malicherný spor o formu udělení nového vědeckého titulu doktora věd, který navždy rozbil přátelství profesorů Šebánka a Macůrka, stál prý v pozadí osamostatnění Macůrkova „semináře“ od zbytku katedry historie. Protože studium historie bylo nadále jednotné, podíleli se členové obou kateder společně na přednáškách pro studenty učitelské a odborné větve historie.

Nově vzniklá katedra dějin SSSR, střední a jihovýchodní Evropy se podle Macůrkových představ měla od počátku koncentrovat na vědecký výzkum. Ještě rok po oddělení od katedry

historie zdůvodňoval Macůrek nezbytnost zřízení samostatné katedry šíří vědeckého bádání, kterému se její členové věnují. Nabízí se otázka, zda samostatná katedra neměla být náhradou za neuskutečněný historický ústav. Personální složení katedry se od svého vzniku příliš neměnilo, nepočítáme-li vědecký a akademický růst jejích členů. Ve druhé polovině šedesátých let na ní působili vedle vedoucího katedry a J. Kabrdu, který byl roku 1965 konečně ustaven profesorem, tři docenti, F. Hejl, J. Kolejka a Z. Konečný, jeden odborný asistent a jeden aspirant nebo aspirantka. V roce 1966 vznikl při katedře také kabinet balkanistiky a hungaristiky. Kabinet navazoval na studia hungaristiky (zavedená jako zvláštní odvětví na katedře od studijního roku 1958/1959). Josef Kabrda z něj plánoval v Brně vybudovat centrum československých balkanistů a hungaristů. Kvůli jeho náhlé smrti v květnu 1968 během studijního pobytu v Ankaře se tento ambiciózní záměr podařilo částečně uskutečnit až později Kabrdovu tehdejšímu odbornému asistentovi a nástupci v čele kabinetu Richardu Pražákovi. Společným jmenovatelem různorodého výzkumu členů katedry nebyla jen geografická oblast států střední, východní a jihovýchodní Evropy (vedle SSSR také Polsko, Maďarsko, Bulharsko, Rumunsko, Jugoslávie a Albánie), ale důležitou součástí výzkumu bylo v intencích předválečného Macůrkova konceptu také bádání o politických, hospodářských a kulturních vztazích Čechů a Slováků k národům žijícím v této části Evropy.

Po oddělení Macůrkovy části katedry historie zahrnovala zbývající část katedry obecné dějiny západní, jižní a severní Evropy, československé dějiny a problematiku pomocných věd historických a archivnictví. První roky se vymezení odráželo i v předlouhém názvu katedry (katedra dějin československých, obecných a pomocných věd historických), od roku 1961 byl komplikovaný název zjednodušen (katedra historie a archivnictví). V té době byl již druhým rokem vedoucím katedry František Jordán (od roku 1965 docent pro novodobé československé dějiny). Jordán se intenzivně věnoval studiu počátků moravského dělnického hnutí na Moravě v 19. století, podílel se také na přípravě oficiální publikace o dějinách KSČ připravované Ústavem dějin KSČ, ale jeho publikační činnost dlouho trpěla kvůli velké angažovanosti ve stranických a společenských funkcích. Jaroslav Mezník, který tehdy rovněž na katedře externě působil, ho charakterizoval jako vždy slušného člověka, jenž od počátku šedesátých let s některými rysy komunistického režimu nesouhlasil a nezřídka svou pověstí „příkladného komunisty“ zaštiťoval kolegy, kteří se ocitli v nemilosti. Jordán byl stoupencem organizační jednoty katedry, avšak uznával vědecko-výzkumné a administrativní důvody, na které upozorňovali Jindřich Šebánek se Sášou Duškovou a které mluvily pro vznik zvláštního oddělení pomocných věd historických a archivnictví. Pod Šebánkovým vedením vzniklo oddělení v rámci katedry v roce 1961. O pět let později se zcela osamostatnilo jako katedra archivnictví, přestože na posledním společném zasedání katedry historie a archivnictví v září 1965 nevládla úplná shoda o nezbytnosti tohoto kroku a k rozhodnutí došlo na základě těsného hlasování o jeden hlas.

V čele katedry archivnictví stanul od počátku v roce 1966 profesor Šebánek. Její chod zajišťovali také dva docenti Sáša Dušková a Miroslav Flodr společně s odborným asistentem Vladimírem Vašků, nezbytnou dokumentátorkou a odborným pracovníkem. Vědecký profil katedry sestával ze tří hlavních oblastí. V popředí samozřejmě zůstávalo studium české diplomatiky přemyslovského období a s tím související práce na dalších svazcích českého diplomatáře. Druhý okruh badatelského zájmu reprezentoval Flodr a jeho paleografické a kodikologické studie. Posledním výzkumným tématem byla diplomatika období 16. až 18. století, která byla doménou V. Vašků. Katedra úzce spolupracovala s univerzitním archivem, což bylo podtrženo mimo jiné tím, že Irena Hrabětová (ustanovená jako archivářka v roce 1962) měla být považována za členku katedry archivnictví. Díky Šebánkově aktivitě se Brno dostalo do širšího mezinárodního povědomí v oboru, když v roce 1968 hostilo první mezinárodní kongres diplomatiky o možnostech dalšího rozvoje této vědy v rámci historické medievistiky. Nezůstalo však pouze u konference. Kontakty významných evropských diplomatiků vedly k ustanovení samostatné mezinárodní komise pro diplomatiku (Commission internationale de diplomatique), oficiálně zřízené 15. srpna

1970 na jednání mezinárodní komise historických věd v Moskvě. Šebánek se stal jejím místopředsedou. Stalo se tak ovšem již za situace, kdy byla samostatná katedra archivnictví v první vlně normalizačních změn opět zrušena.

Katedra československých a obecných dějin měla ve druhé polovině šedesátých let osm členů a jednu aspirantku. Od roku 1964 byl Bedřich Šindelář ustaven profesorem, postupně se habilitovali odchovanci poválečného brněnského studia František Mainuš a Josef Válka a společně s Jaroslavem Kudrnou měli v závěru šedesátých let slibně nakročeno k dosažení profesorského titulu. Na katedře také působili dva odborní asistenti. Marxistická metodologie přivedla brněnské historiky k intenzivnímu studiu hospodářských a sociálních dějin, stranou zájmu ale nezůstaly ani marxisticky pojmávané dějiny idejí. Rozsah výzkumných témat byl velmi široký. Sahal od výzkumu vzniku feudální společnosti v Evropě a studia české a slovenské společnosti v přechodové době mezi pozdním feudalismem a rodícím se kapitalismem přes bádání o italském humanismu a renesanci či o vestfálském míru až po dějiny dělnického a národního hnutí na Moravě nebo problematiku nucených prací v českých zemích během 2. světové války. V souvislosti s blížícím se padesátým výročím založení univerzity, která v té době již nenesla původní jméno Masarykova univerzita, byl na podzim 1965 zřízen pod Jordánovým vedením kabinet dějin Univerzity J. E. Purkyně v Brně jako celouniverzitní zařízení při rektorátu, jehož součástí byl i univerzitní archiv.

Na konci procesu štěpení tak ve druhé půli šedesátých let vzniklo z oborů katedry historie pět samostatných kateder – katedra prehistorie, katedra etnografie, katedra dějin SSSR, střední a jihovýchodní Evropy, katedra československých a obecných dějin a katedra archivnictví. Přes toto organizační rozdělení spolu katedry přirozeně nadále spolupracovaly a podílely se na vydávání zprvu společné řady fakulního periodika *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, C – Řada historická* (od roku 1954, roku 2009 změněná na *Studia historica Brunensia*).

Konsolidované katedry

V červnu 1968 se vědecká rada fakulty, jejímiž členy byli i někteří profesoři a docenti historických kateder (Kudrna byl právě proděkanem), přihlásila k socialistické demokracii pod vedením obrozené KSČ („bez nedemokratických funkcionářů a členů“) a vyzvala mimo jiné k přijetí zákona o svobodě vědeckého bádání, slova a tisku. Navrhla také zásady pro vypracování nového vysokoškolského zákona. Co se však dělo na historických katedrách během bouřlivých let 1968 a 1969, zůstává skryto v archivech a vzpomínkách zemřelých pamětníků. Šebánek byl zvolen do rehabilitační komise fakulty a Hejl byl členem komise, která usilovala vrátit univerzitě do názvu jméno prvního československého prezidenta. Lze předpokládat, že i mezi brněnskými historiky zavládly reformní nálady a že jim podléhali všichni členové včetně jejich vedení.

Ani okupace vojsky Varšavské smlouvy nezastavila hned reformní kurz na filozofické fakultě. Avšak na podzim 1969 začaly první prověrky činnosti členů kateder a rozjela se kampaň za očistu strany. Na jaře 1970 přistoupilo vedení fakulty na základě ministerských instrukcí k tzv. konsolidaci a normalizaci vysokoškolského života. Mezi prvními opatřeními, která vedení fakulty provádělo, bylo opětovné sloučení oborů do společných větších kateder. Skutečným účelem však nebyla v první fázi jen racionalizace, kterou se integrace oborů zdůvodňovala. Záměrem bylo zbavit se nezávislých osobností, k nimž nastupující normalizátoři ztratili důvěru, dostat katedry znovu pod kontrolu prověřených soudruhů a eliminovat možnost nezávislého myšlení. Činnost kateder měla znovu vést především k ideologické a marxisticko-leninské výchově učitelů a pracovníků kulturních zařízení. V normalizační terminologii, která rychle ovládla vyprázdněný diskurz univerzitní byrokracie, měla činnost na filozofické fakultě přispívat „k marxisticko-leninské světonázorové a metodologické průpravě“.

Katedra historie a archivnictví v 70. letech. Stojící zleva: V. Vašků, J. Kudrna, S. Dušková, M. Flodr, B. Čerešňák, J. Janák, F. Mainuš, F. Jordán, B. Šindelář
Zdroj: Archiv Masarykovy univerzity

V březnu 1970 nařídilo vedení univerzity, aby se katedry archivnictví a československých a obecných dějin opět sloučily. Jordán se jako vedoucí staronové katedry, která znovu nesla označení katedra historie a archivnictví, na první společné schůzi katedry slovně ohradil vůči vnučenému sloučení, ale nezbylo než opět přinejmenším formálně začlenit pomocné vědy a archivnictví do historické katedry. Z každé dříve samostatné katedry vzniklo téměř autonomní oddělení s vlastním rozpočtem, administrativou a oddělenými knihovnami. V čele oddělení pomocných věd historických a archivnictví sice podle Jordánova přesvědčení měl zůstat Šebánek, ale ten byl proti své vůli s odvoláním na pokročilý věk přeložen do penze (nadále v ústavu působil již jen na částečný externí úvazek). Na deset let ho v čele oddělení nahradila Sáša Dušková a po jejím odchodu do penze převzal oddělení provizorně František Mainuš. Ke katedře byl také přiřčen kabinet dějin univerzity s odborným pracovníkem Františkem X. Halasem. Katedru se přes krizové roky podařilo Jordánovi převést bez podstatnějších personálních změn. V letech 1973–1975 odrazil silný tlak na propuštění údajně neperspektivního Josefa Války, vyloučeného během prověřkových čistek z KSČ. Jordán před normalizačním vedením fakulty uspěl s argumentací, že bez Válkových znalostí starších dějin je vážně ohrožena příprava projektu Dějiny Moravy, na kterém se podílela většina členů katedry a který byl zařazen do státního výzkumného plánu. Když Jordán v roce 1979 zemřel, převzal vedení projektu i katedry jiný historik dělnického hnutí, kariérně ambicióznější Bedřich Čerešňák (rektorem 1983–1990).

Vznikem katedry historie a etnografie střední, jihovýchodní a východní Evropy se uskutečnila nucená integrace mezi katedrou Macůrkovou a etnografickou katedrou. Etnografie s folkloristikou a hungaristicko-balkanistický kabinet tvořily její zvláštní oddělení. Po Macůrkově odchodu do důchodu (1970) zastával pozici vedoucího této integrované katedry do roku 1985 Hejl

a po něm katedru převzal Kolečka. Integrační procesy tím ovšem neměly být ukončeny. Ještě v roce 1986 byla posledně zmiňovaná katedra nařízením univerzitního vedení sloučena s dosud samostatnou katedrou archeologie a muzeologie. Po tři roky tak na fakultě existovala vnitřně nesusoudá katedra neobvyklého označení katedra dějin SSSR, socialistických zemí a archeologie. S katedrou dříve spojená etnografie byla přidělena k Čerešňákově katedře jako její třetí oddělení, a do oficiálního označení této katedry se tak na několik let dostala i etnografie.

Jiný z projevů integračních úvah ministerské byrokracie sdružoval příbuzné obory také napříč univerzitou. Integrace měla sloužit koordinaci obdobné výuky a větší podpoře vědecké spolupráce mezi fakultami. Od poloviny sedmdesátých let až do konce komunistického režimu tak vzniklo sdružení kateder historických věd, které sdružovalo katedry filozofické a pedagogické fakulty, mělo svého vedoucího (prvním byl F. Hejl) a radu, složenou z vedoucích či zástupců kateder, a scházelo se obvykle jednou ročně.

Historický ústav

Na konci listopadu 1989, kdy ještě probíhaly studentské demonstrace, proběhla revoluce i na katedře historie, archivnictví a etnografie. Bedřich Čerešňák byl sesazen z pozice vedoucího katedry a ve volbě, které se účastnili také zástupci studentů, byl novým vedoucím katedry jednomyslně zvolen sedmapadesátiletý odborný asistent Jan Janák, jehož kariérní postup byl v normalizačních letech zbrzděn. V nadcházejících měsících došlo bez zbytečných odkladů k rehabilitaci osobností perzekvovaných v předchozích letech. Deset let po odchodu do penze obdržela Sáša Dušková profesorský jmenovací dekret, profesuru dostal i Josef Válka, který se mohl z výzkumné pracovny vrátit do poslucháren před studenty, úspěšně se habilitovali a následně dosáhli profesur Ctibor Nečas a Jan Janák. Od podzimu 1990 začali na katedře přednášet také historikové z disentu Jaroslav Mezník a Jaroslav Marek. Katedra ještě rok fungovala jako formální celek o třech odděleních (a kabinetu dějin univerzity), ale jednotlivé vědecké obory osvobozené od politického a ideologického vlivu přirozeně inklinovaly k osamostatnění. Konečně v lednu 1991 se za normalizace vytvořená katedra historie rozdělila do tří samostatných celků – ústavů. Členové bývalého historického oddělení katedry přijali Janákův návrh, aby nová instituce, která existuje dodnes, nesla označení historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Analogické změny proběhly také u druhé historické katedry na fakultě, od níž se rychle oddělila obnovená katedra archeologie. V roce 1990 vystřídal Josefa Kolečku v jejím vedení Ctibor Nečas a po roce se stal vedoucím katedry přejmenované na ústav dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy profesor hungaristiky a ugrofinistiky Richard Pražák. Vedle historiků patřili k ústavu také filologové, kteří zajišťovali výuku jazyků. Když se na jaře 1994 stal Pražák mimořádným vyslancem České republiky v Maďarsku a odešel z fakulty, rozhodl se děkan Jaroslav Mezník odstranit nelogické prvky ve struktuře fakultních ústavů. Zřídil na fakultě ústav slavistiky a hungaristiky jako nové pracoviště pro filology zajišťující výuku slovanských a balkánských jazyků a zrušil ústav dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy. Pět zde působících historiků, kteří ostatně vždy společně s ostatními historiky zajišťovali výuku oboru historie, personálně posílilo historický ústav.

Zájem o studium historie v devadesátých letech rychle rostl. Zatímco dříve se počet studentů na historickém ústavu pohyboval kvůli celostátnímu plánování přijímaných stavů mezi 20 až 60 posluchači v jednom ročníku, od druhé poloviny posledního desetiletí 20. století počet studentů běžně dosahoval sta posluchačů v jednom ročníku. V pěti ročnících dohromady tedy musel historický ústav zajistit výuku pro téměř půl tisíce posluchačů historie najednou. Souběžně probíhaly pokusy přiblížit studium historie západoevropským standardům. Reformní snahy

vyvrcholily na konci devadesátých let přijetím boloňského studijního systému se třemi stupni studia (bakalářský, magisterský, doktorský). Zavádění nového způsobu studia probíhalo již pod vedením profesora moderních dějin Jiřího Malíře, který stál v čele ústavu v letech 1998–2017. V minulém roce na jeho práci navázal nový vedoucí historického ústavu, profesor českých středověkých dějin Libor Jan. Vzhledem k zásadní opravě chátrající budovy někdejšího sirotčince, v němž historici od počátku sídlili, se ústav přestěhoval na léta 2011–2014 do pronajatých prostor někdejší Mahenovy knihovny na ulici Solniční. Do nově zrekonstruované budovy se vrátil na počátku léta 2014.

Ústav pomocných věd historických a archivnictví

Vedení samostatného ústavu pomocných věd historických, archivnictví a knihovnictví se ujal profesor Flodr. Pracovní tým staronového ústavu dále tvořili docenti V. Vašků a J. Krejčíková, odborní asistenti H. Krmíčková a L. Sulitková, odborný pracovník Z. Sviták a výuku zajišťovala také řada externistů. Od akademického roku 1991/1992 byl vedle dosavadního studijního oboru archivnictví nově otevřen samostatný obor pomocné vědy historické. Ústav také zaštiťoval výuku knihovnictví, která probíhala pouze dálkově, a studium se otevíralo jednou za dva roky. Knihovnické studium bylo postupně převedeno pod další katedry (například psychologie), než definitivně vznikla samostatná katedra zaštiťující výuku a vědecký rozvoj tohoto oboru.

Hlavním vědeckým úkolem ústavu zůstávalo nadále vydávání českého diplomatáře. Vedle jeho náročné přípravy se rozvíjela i další výrazná badatelská témata s ohledem na profil jednotlivých pracovníků. V roce 1994 převzal vedení ústavu V. Vašků, který se musel vypořádat s přechodem na kreditní systém studia (od akademického roku 1995/1996) a také s postupným nástupem boloňského systému, kdy dosavadní studium bylo nejprve rozčleněno na dva cykly (v případě studia pomocných věd historických a archivnictví v délce 2 a 3 roky) a později zcela rozděleno na bakalářský a magisterský stupeň (3 + 2 roky). V červnu 1998 také byla schválena žádost vedoucího ústavu o upřesnění názvu pracoviště na ústav pomocných věd historických a archivnictví. Tento název nese ústav dodnes. V roce 2000 převzala vedení ústavu Helena Krmíčková, přední odbornice v oblasti textů české reformace a vydavatelka Husových spisů. V roce 2014 se vedení ústavu ujal současný vedoucí Petr Elbel, absolvent brněnské historie a pomocných věd historických s cennými zkušenostmi, které získal během svého působení ve Vídni na pracovišti Regesta Imperii Rakouské akademie věd.